

Н.У. МУЗЕЈ - Куманово

ISBN: 978 - 608 - 65387 - 3 - 6

МУЗЕЈСКИ ГЛАСНИК

БР. 11

Куманово, 2012 година

Година VI

Издавач:

Национална установа Музеј - Куманово

Главен и одговорен уредник:

Јовица Станковски

Рецензенти:

Д-р Драги Митревски

Д-р Љупчо Ристески

Редакциски одбор:

Јовица Станковски

Славица Крстиќ

Богдан Таневски

Јасмина Глигоровска

Перо Величковски

Превод на резимеа на англиски јазик:

Ивана Николовска

Лектура:

Биљана Станковска

Корица:

Александар Симоновиќ - Симо

Печати:

КИМЕ - ГРАФ - Куманово

Тираж:

300 примероци

СОДРЖИНА:

- **Јовица Станковски**, Калапи за леење на бронзени предмети од локалитетот “Татиќев Камен”, село Кокино 4
- **М-р Александра Папазовска Санев**, Северни елементи во железнодопската керамичка продукција во Скопско-кумановскиот регион 16
- **Д-р Звонимир Николовски**, Локалитетот “Стара Црква”, с. Довезенце /Кастел и културен простор/ 44
- **Марина Крстиќ**, Надгробен споменик во селото Орашац..... 54
- **Дејан Ѓорѓиевски**, Кумановскиот регион во средновековен период / Согледувања според археолошки наоди/ 60
- **Неда Митковска**, Ктиторска композиција во црквата Св. Ѓорѓи во Старо Нагоричино 74
- **Славица Крстиќ**, Црквата “Св. Петка” во Пезово 84
- **М-р Снешка Лакалиска**, Икона “Воскресение Христово”, 1875, зограф Никола Јосиф од Ерусалим 104
- **Валентина Андреиќ**, Неколку иконостаси од 19 век во Кумановско..... 113
- **Марија Живачки**, Куманово за време на Виничката афера 128
- **М-р Драган Георгиев**, Учество на Кумановци во Македонско-одринско ополчение (1912 - 1913) 133
- **Валентина Илиевска**, Развојот на куќата и обичаите околу нејзиното градење во Стрезовце 143
- **Фима Трајковска**, Народни ткаеници во Кумановско 153
- **Драган Георгиевски**, Обичаи поврзани со домашната служба во Кратовскиот регион 165
- **Проф. д-р Бранислав Даштевски**, Традиционалната забна култура во Куманово и Кумановско 185
- **Анита Цветановска**, Регистар на етнологската збирка: Традиционална народна покуќнина 194

Д-р ЗВОНИМИР НИКОЛОВСКИ

УЗКН - СКОПЈЕ

ЛОКАЛИТЕТОТ “СТАРА ЦРКВА” С. ДОВЕЗЕНЦЕ

КАСТЕЛ И КУЛТЕН ПРОСТОР

АБСТРАКТ:

Источно од денешното и непосредно североисточно од старото село Довезенце, на околу 17 км. источно од Куманово, над левиот брег на Крива Река, се наоѓа локалитетот во археолошката наука познат како “Стара Црква”. Локалитетот е потврден, првично, со рекогносцирање на просторот на кој површински и конфигурациски се евидентни остатоци кои укажуваат на утврдување со делумно сочувани остатоци на одбрамбен бедем, фрагменти од населбинска градежна керамика, керамика за секојдневна употреба, фрагменти од стаклени садови, бронзени монети од 4 век. Од севе ова може да се констатира дека последниот културен хоризонт, според движниот материјал, припаѓа на доцноримскиот до рановизантискиот период, или од средината на 4 - 6 век.

Според големината, бедемите и локацијата, на доминантно место во однос на околината, како и близина на главниот пат (*виа публица*) кој Скупи го поврзува со Пауталија и Сердика кој се наоѓа во подножјето на природно најзаштитената северна страна од локалитетот, може да се заклучи дека се работи за населба која се развила од мал воен логор - кастел заради контрола на оваа делница од патот.

Од изворите како и од археолошките рекогносцирања, познато е дека освен оваа директна комуникациска врска со Скупи, постоела и друга рута кон Тракија која се двои со еден крак севроисточно кај денешно Катланово и се движи по левиот брег на реката Пчиња покрај утврдувањето “Градиште” кај селото Пчиња, потоа свртува кон исток поминувајќи јужно од селото Клевовце, каде се наоѓа царинската станица *Визианум*, потоа покрај селата Довезенце и Бељаковце и излегува на “Големо Градиште” кај селото Коњух, сите сместени во долината на Крива Река, можеби и последната станица пред тракијско - мезиската граница.¹ На тоа ни укажува наодот на еден граничен камен на кој во натписното поле меѓу другото се спомнува дарданската граница² која со источните простори, односно со Тракија, треба да ја бараме во околината на селото Клевовце, околу устието на Крива Река во Пчиња. Едната од царинските станици која го обезбедувала овој премин, според епиграфски извор станицата *Визианум*, е хипотетички потврдена и со

¹. Dragojević- Josifovska B., 1982, 19-21;

² Ibid, 1982, 169 no. 220;

неколкуче археолошки истражувања на локалитетите “Црквиште” и “Рамниште”.³

2. Комуникациска поврзаност на локалитетот

Хетерогениот состав на населението, нарочно во граничните делови од кумановската област се одразил и во присуството на култни односно религиозни форми од соседните провинции. Вотивните плочи, епиграфските споменици и статуите на божествата не се многубројни и главно се претставени преку три групи на божества и тоа: грчко – римски, ориентални и домашни, кои се носители на религиозните традиции. Ориенталните култови во кумановската област се изразени преку митраизмот (Биџановце и Лопате); Тракискиот коњаник преку една надгробна стела од локалитетот “Осиром” кај селото Доброшане и Збелсурд или Збелтиурдес претставен на еден жртвеник од локалитетот “Стара Црква” во селото Довезенце. Тоа се неколку ориентални и споменици со тракијски елементи на југот од Мезија Супериор. Повеќето

³ Вулић Н.,1933; Кокић М.,1933,9-10; Josifovska-Dragojević В.,1982,165-166 no.212; Николовски З.,2008,323-333;

римски локалитети во југоисточната зона на кумановската област по течението на Кумановска и Крива Река, во околината на селата Биљановце, Доброшане, Орашац, Клечовце и Довезенце. Наодите на монети, епиграфика, вотивни скулптури, фрагменти од архитектура, тули и керамички садови во околината на селото Довезенце се откриени на месностите “Селиште” и “Стара Црква” укажуваат на можност за постоење на светилиште на тракијското божество Збелсурд. Локалитеите во Довезенце и Клечовце се наоѓаат на патната комуникација од Скупи кон Тракија, поминувајќи од Катлановска бања каде се исклучува од вардарската патна магистрала т.н. *Виа милитарис*.

Археолошките остатоци во непосредната околина на кастелот укажува на податокот дека во својата генеза доцноантичката населба била споена со кастелот и претставувала една целина.

Сондажните археолошки истражувања изведени во 1990 година⁴ го опфатија просторот околу уратините на старата еднокорабна црква посветена на Св. Ѓорѓи каде се откриени 11 гробни конструкции кои, според типологијата, припаѓаат на времето од 13 – 16 век. Податоците од сондирањето во внатрешноста и надворешноста на црквата потврдија дека била изградена на каменеста подлога без остатоци од постар сакрален објект под неа, во 16 век, кога биле пробиени и оштетени неколку гробови кои останале под темелите на црквата. Од увидот на нејзината архитектура, се забележува статички солиден објект сидан од обработени камени блокови, кршени антички сполии и античка

⁴ Истражувањата ги изведе екипа на Народниот музеј од Куманово под раководство на Благо Ѓорѓиевски на просторот околу еднокорабната црквичка Св.Ѓорѓи во функција на нејзина понатамошна реконструкција.

градежна керамика, најверојатно донесена од непосредната околина.⁵

3. Фрагменти од садова и градежна керамика (1 и 2 праисторија и останатите антика)

Со сондажните истражувања дефиниран е хронолошкиот и културниот профил на овој простор кој според керамичкиот материјал најстариот културен хоризонт потекнува од енеолитот. Керамичките фрагментарно сочувани реципиенти се од садови за секојдневна употреба.

ЕЛЕМЕНТИ СО КУЛТНА СОДРЖИНА

Археолошките остатоци од елементи од античка архитектура и реципиенти од култни конституции упатуваат на размислување дека изградбата на средновековната еднокорабна црквичка односно изборот на нејзината локација не бил случаен. Иако сондажните археолошки истражувања не дадоа во доволна мерка материјални податоци за постоење на темелни партии од постар сакрален

⁵ Станојеви ° А.,1898,130;

објект, употребените споллии во самата градба, како и жртвеникот со врежано име на врховното тракијско божество Зевс Збелсурд и под него во натписното поле вотивен текст на дедикантот, упатува кон афирмативен пристап дека на истиот простор, или во неговата непосредна близина постоел сакрален објект, според изворите од III - IIII век кога бил најраширен и каде всушност се границите на крајните рецидиви на тракијските култови присутни во овие делови од империјата заедно со ориенталните култови, се разбира донесени и почитувани од римската војска.

4. Остатоци од епиграфски споменици и архитектонска пластика

На тоа се должи и директната патна комуникациска поврзаност со Пауталија во која било распространето почитувањето на култовите кон божествата од грчко - римскиот пантеон (Зевс и Хера, Асклепиј и Хигија, Аполон, Херакле, Хермес, Нимфите, потоа кон божествата од месна тракијска провениенција - Сабазиј, Тракијски коњаник, Зевс Збелсурд и источниот култ кон божеството

Митра.⁶Според остатоците на натписот на арата, се гледа дека се работи за романизирани домородци, како што е дедикантот на Збелсурд, *Цатулус Мунатианус*, според неговото име. Такви примери имаме и на царинската станица *Ламуд*... на надгробните стели.⁷ Жртвеникот и денес се наоѓа пред влезот од возобновената црквичка посветена на Св. Ѓорѓи која се наоѓа во централниот дел на утврдувањето. Инаку ова е засега единствен споменик посветен на врховното тракијско божество во куманвоската област. Следејќи ги изворите од стручната литература, први помени за ова божество ги среќаваме во студијата за античките култови кај Растислав Мариќ од 1933 година, кој меѓу другите, наведува дека остатоци од овој култ на просторот на провинцијата Горна Мезија се регистрирани во околината на селото Довезенце⁸. Овде, иако недостасува иконографски приказ на божеството, во тракијскиот пантеон тој се поистоветува со Зевс со сите негови атрибути (сноп од молњи, змија и орел) преку кои тој ги обединува соларното и хтонското начело.⁹

Спојувањето на Збелсурд со Зевс во тракијаската религија се претпоставува дека дошло поради потребата на расцепканите тракијски племиња, како и постоењето на многу локални божества и култови да имаат еден општо прифатен врховен бог во својот пантеон посведочен на натписите и вотивните споменици како Збелсурд, а во римската епоха како Зевс Збелсурд.¹⁰

Уште еден наод, кој за жал е евидентиран само кај Ј. Хаџи - Валиљевиќ и од кој нема трага, откриен на приватен имот во близина на локалитетот “Стара Црква” во 1902 година, укажува дека

⁶ Кацарова В., 2005, 126-130;

⁷ Josifovska-Dragojević B., 1982, 45, 46;

⁸ Мариќ Р., 1933, 16, 167-168, no. 214;

⁹ Јовановиќ А., 2007, 195-198;

¹⁰ Kuzmanović-Cermanović A.- Srežović D., 1992, 536-539;

дека меѓу другото просторот имал и култна намена.¹¹ Имено, се работи за статуа од бел мермер со висина од 0.65 м. која според елементите (змија свиткана околу вратот) го претставувала божеството на лекарските вештини, Асклепиј / Ескулап.¹²

Појавата на култната конституција на Асклепиј / Ескулап овде не е случаен и неминовно хипотетички се поврзува со постоење на “Асклепион” кој организиран според грчко – римскиот образец, бил поврзан со представата на врховниот тракијски бог, во овој случај со жителите на ова утврдување. На тоа уште повеќе не наведува и постоењето на извор со лековита вода и се разбира култна намена, кој и денес е посетен како “лековита вода” каде луѓето оставаат дарови, со што се надоврзува ијатриското својство на Асклепиј / Ескулап. Затоа и синергијата помеѓу Зевс Збелсурд и Асклепиј / Ескулап има длабоки корени и е сосема прифатлива.

За материјална поткрепа на овие хипотетични но многу блиски до реалноста, ќе го додефинираат просторот во однос на околните локалитети, комуникациски поврзани, потребно е систематски пристап во археолошкото истражување и рекогносцирање на целата околина.

¹¹ Хаџи - Васиљевић Ј., 1909, 405-406;

¹² Судбината на овој наод досега не е позната, бидејќи уште тогаш бил предаден на анализа на Географскиот институт во Белград, но во тамошната збирка не постои. Оттогаш му се губи секаква трага.

SUMMARY

The purpose of the material is to present the remains of receivers with different cult contents from several localities of the area of Kumanovo. It is above all due to the geographic position of this part of the Central-Balkan section, which intersects the great road communications that connect the Eastern, Western, Southern and Northern areas, a section which intersects different cultural and religious impacts, especially in the Roman period, when there was a great frequency of cultural impacts.

The direct road communication connection with Pautalia in which the respect towards the cults for the gods from the Greek-Roman pantheon was widespread, was also due to that (Zeus and Hera, Asclepius and Hygieia, Apollo, Heracles, Hermes, the Nymphs, the gods from the regional Thracian province - Sabazios, the Thracian horseman, Zeus Zbelsurd and the Eastern cult towards the gods Jupiter Dolihen and Mitra.

Although mostly it is about the partially found exhibits, following the data from the written sources and analysing their iconographic characteristics, the mixing of elements is objective: from the Thracian, but also from the gods of oriental origine which are mainly transferred from the Roman troops and the liberated slaves.

You can see a short section of the material remains and the oriental gods whose recidives can be seen in the remains of the Roman customs stations near the villages Klechovce, Dobroshane and Lopate.

Although I have already published contributions on this subject, this text has a purpose to give directions for the further researches on this subject in kind of notes and sketches, because the area of Kumanovo and its adjoining areas have got good grounds for researching.

- Вули° Н., *Антички споменици наше земље*, Споменик САН ЛЦЦ, Београд 1933;
- Драгојевић - Јосифовска Б., *Инскрипциони де ла Мёсие Супериёуре*, ВИ, Београд 1982;
- Јованови° А., *Огледи из античког култа и иконографије*, Београд 2007;
- Кацарова В., *Паутали® и неЎната територи® през II - VII век*, Велико Трново 2005;
- Коки° М., *Нови трагови Митриног култа*, ГСНД ЦИИ, Скопље 1933;
- Мари° Р., *Антички култови у нашој земљи*, Београд 1933;
- Николовски З., *Црквиште - Рамниште с. Клевовце - кумановско, истражувања 2001 - 2004*, Македоније ацта археологица 18, Скопје 2008;
- Станојеви° А., *Две недеље у Старој Србији*, Београд 1898;
- Хаџи - Васиљеви° Ј., *Јужна Стара Србија - Кумановска област*, Београд 1909.